

ΤΑ ΝΕΑ

10^{ος}
ΤΟΜΟΣ
6ο Τεύχος

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1770-2000

Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΟΜΑΛΟΤΗΤΑΣ 1974 - 2000

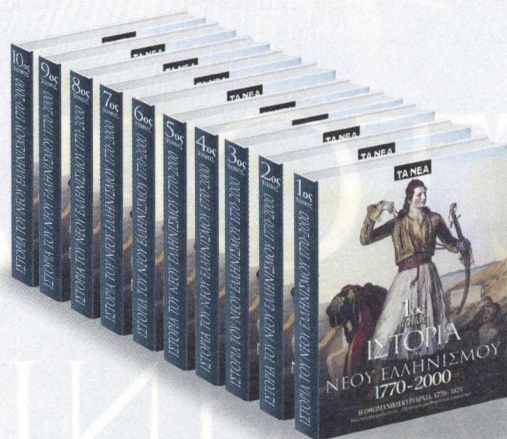
Δημοκρατικές κατακτήσεις Οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική σταθερότητα

Ελληνικά
χρόνια

ΑΣΜΑΤΑ

2001
30ΜΟΙ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1770 – 2000

Κάθε μέρα σε τεύχη, 10 τόμοι,
εντελώς δωρεάν μαζί με **ΤΑ ΝΕΑ**

Κυρίως όμως, περιέβαλλαν τους στόχους αυτούς με το κύρος της ευρωπαϊκής ενοποίησης και εικονογραφούσαν με σαφήνεια το κόστος της αποτυχίας. Τυχόν αποτυχία της Ελλάδας να παρακολουθήσει το εγχείρημα της ΟΝΕ θα οδηγούσε την ελληνική οικονομία σε κατάσταση χρόνιας συναλλαγματικής αστάθειας, που θα δηλητηρίαζε το επενδυτικό περιβάλλον, θα διαίωνιζε την αναπτυξιακή καχεξία και, τελικά, θα περιθωριοποιούσε τη χώρα. Οι πολιτικές προϋποθέσεις για την αποδοχή του εγχειρήματος είχαν ήδη διαμορφωθεί. Στο διάστημα 1985-95, το εκκρεμές της κοινής γνώμης είχε μετακινηθεί από το αίτημα της αναδιανομής στο αίτημα της σταθεροποίησης της οικονομίας και από την πίστη στις διαχειριστικές ικανότητες του κράτους στην πεποίθηση ότι ο ρόλος του στην οικονομία έπρεπε να περιοριστεί. Πάνω από όλα, για την πλειοψηφία του εκλογικού σώματος, η προτεραιότητα ήταν η ανάγκη μη αποκοπής της Ελλάδας από την Ε.Ε. Η μεταστροφή της κοινής γνώμης διευκόλυνε την υιοθέτηση του εγχειρήματος από τα δύο μεγάλα κόμματα της χώρας και κατέστησε την αλλαγή στην ακολουθούμενη οικονομική πολιτική αμετάκλητη. Τελικά, το Μάαστριχτ λειτούργησε ως το πολιτικό στρατήγημα που έπεισε τη χώρα να αποδεχθεί μια αλλαγή οικονομικής στρατηγικής, που ήταν έτσι και αλλιώς επιβεβλημένη.

Το δεύτερο σκέλος του εγχειρήματος, ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και η αντικατάσταση του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος, ήταν έργο ακόμη πιο μακράς πνοής. Τα *minimum* προαπαιτούμενα αυτής της διαδικασίας ήταν η απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η παραίτηση του κράτους από τον έλεγχο των συλλογικών διαπραγματεύσεων καθώς και η παραίτησή του από το ρόλο του διαχειριστή επιχειρήσεων. Αυτά πραγματοποιήθηκαν σε σημαντικό βαθμό. Η ολοκλήρωση όμως της νέας αρχιτεκτονικής του οικονομικού συστήματος προϋπέθετε ένα δραστικό άνοιγμα της οικονομίας στον ανταγωνισμό. Σε ορισμένους τομείς, με επικεφαλής τις τηλεπικοινωνίες, το άνοιγμα αυτό έγινε. Σε άλλους τομείς βραδυνώθηκε. Τέλος, σε αρκετούς από τους κυριαρχούμενους από την ιδιωτική πρωτοβουλία τομείς (κύρια στις υπηρεσίες), οι συνθήκες ανταγωνισμού παρέμειναν ασθενείς. Η παράδοση του προστατευτισμού, της ρύθμισης των αγορών μέσω κανονισμών, καθορισμού τιμών και μοιράσματος σφαιρών επιρροής με γνώμονα τα συμφέροντα του παραγωγού παρά του καταναλωτή είναι μακρά. Η διαδικασία αντικατάστασης του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος της μεταπολεμικής περιόδου από ένα σύ-

στημα ρυθμιζόμενο σε μεγαλύτερο βαθμό από τον ανταγωνισμό και τις δυνάμεις της αγοράς βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.

Η Τράπεζα της Ελλάδος και η πολιτική της «σκληρής» δραχμής

Η προτεραιότητα της οικονομικής στρατηγικής της περιόδου 1990-2000 ήταν η εκπλήρωση των όρων του Μάαστριχτ: αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και περιορισμός των δημοσίων ελλειμμάτων. Από αυτούς τους δύο βασικούς στόχους, εκείνος που σχετιζόταν με τον πληθωρισμό αποδείχθηκε ο δυσκολότερος. Το κύριο βάρος της προσπάθειας το έφερε η ΤτΕ και η νομισματική-συναλλαγματική πολιτική (Garganas, Tavlas, 2001). Για να επιτύχει την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, η ΤτΕ «σκληρύνε» την πολιτική της και την εφάρμοσε με συνέπεια. Η συνέπεια ανταμείφθηκε: η αξιοπιστία της πολιτικής της ΤτΕ ενισχύθηκε και ο στόχος τελικά επιτεύχθηκε.

Η αξιοπιστία της ΤτΕ ενισχύθηκε και από εξελίξεις στο θεσμικό επίπεδο. Το Δεκέμβριο του 1997, ψηφίστηκε το νομοσχέδιο με το οποίο κατοχυρωνόταν η ανεξαρτησία της ΤτΕ από την κυβέρνηση και το Μάιο του 1998 έγινε νόμος του κράτους (ν. 2609/98). Η ανεξαρτοποίηση της ΤτΕ ήταν σημείο-σταθμός αλλά όχι κεραυνός εν αιθρία. Ήταν η κορύφωση μιας διαδικασίας άτυπης ισχυροποίησης της θέσης της ΤτΕ απέναντι στην κυβέρνηση. Η αυξανόμενη έμφαση στο στόχο της μείωσης του πληθωρισμού και οι στενές σχέσεις της ΤτΕ με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες είχαν ενισχύσει, στην πράξη, τη θέση της, πολύ πριν από την επίσημη ανεξαρτοποίησή της. Έτσι, υπήρξε μία αποσαφήνιση ως προς τις σφαίρες επιρροής των δύο μεγάλων παικτών του οικονομικού παιχνιδιού και πριν το 1997: Στη σφαίρα της νομισματικής πολιτικής, η ΤτΕ είχε τον προεξάρχοντα ρόλο. Η δημοσιονομι-

ΣΥΝΘΗΚΗ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ.

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, δεύτερος από αριστερά, ανάμεσα στον Αντώνη Σαμαρά και τον Ευθύμιο Χριστοδούλου, κατά την τελετή υπογραφής της συνθήκης. Πρώτος από δεξιά, ο καγκελάριος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας Χέλμουτ Κολ. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

κή πολιτική παρέμενε στην αποκλειστική ευθύνη της κυβέρνησης. Για τους παραπάνω λόγους είναι σκόπιμο η νομισματική-συναλλαγματική πολιτική να συζητηθεί χωριστά.

Τα βασικά μέσα που η ΤτΕ χρησιμοποίησε για να επιτύχει τη μείωση του πληθωρισμού ήταν:

α) Η πολιτική της «σκληρής» δραχμής. Το χαρακτηριστικό της ήταν η περιορισμένη και επιβραδυνόμενη διολίσθηση της δραχμής. Η πολιτική αυτή εγκαινιάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80 αλλά, στη διάρκεια της πενταετίας 1990-94, ο ρόλος της γινόταν όλο και περισσότερο προεξάρχων. Τελικά, από το 1994-95 και μετά, ο στόχος του περιορισμού της διολίσθησης της δραχμής μέσα σε προαναγγελόμενα όρια έγινε και επισήμως η κεντρική επιδίωξη γύρω από την οποία οργανωνόταν η αντιπληθωριστική προσπάθεια. Η πεμπτουσία της πολιτικής της «σκληρής» δραχμής ήταν η εξής: το ποσοστό διολίσθησης της δραχμής έναντι του ecu που θα επέτρεπε η ΤτΕ θα ήταν μικρότερο από τη διαφορά πληθωρισμού ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ε.Ε. Ο κανόνας αυτός τηρήθηκε απαρεγκλίτως από το 1990 μέχρι το 1997 και άνθεξε στις συναλλαγματικές κρίσεις του 1992 και 1993, που συντάραξαν το Ευρωπαϊκό Νο-

μισματικό Σύστημα καθώς και στην επίθεση που εκδηλώθηκε εναντίον της δραχμής το Μάιο του 1994 (βλ παρακάτω). Στην πρώτη φάση της εφαρμογής της πολιτικής της «σκληρής δραχμής», η ισοτιμία διολίσθαινε με ρυθμούς μικρότερους από τη διαφορά του ελληνικού πληθωρισμού από αυτόν της Ε.Ε. Το 1996-97, ο ρυθμός της διολίσθησης έγινε αμελητέος (Πίνακας 8).

Η αποστολή της πολιτικής της εσκεμμένης υπερτίμησης της δραχμής ήταν η μείωση του πληθωρισμού μέσα από δύο βασικούς διαύλους. Πρώτον, ασκώντας πίεση στις επιχειρήσεις των τομέων των εμπορευσίμων προϊόντων, να συγκρατήσουν την άνοδο του κόστους και των τιμών τους. Η πολιτική της «σκληρής δραχμής» ήταν μια προειδοποίηση προς επιχειρηματίες και εργαζομένους ότι, σε περίπτωση που θα έχαναν τον έλεγχο του κόστους, η συναλλαγματική πολιτική δεν θα έσπευδε πλέον να αντισταθμίσει την απώλεια ανταγωνιστικότητας. Δεύτερον, μέσα από τη συγκράτηση των αυξήσεων των τιμών των εισαγομένων προϊόντων. Σε αντίθεση με την πολιτική της ταχείας διολίσθησης του παρελθόντος (που επιχειρούσε να κάνει τα ελληνικά προϊόντα φθηνότερα σε σχέση με τα ξένα), η νέα πολιτική εξασφάλιζε σχετικά φθηνές εισαγόμενες πρώτες ύλες. Από εκεί και πέρα, η ευθύνη για το κόστος παραγωγής και εργασίας ανήκε στους επιχειρηματίες και τους εργαζομένους.

β) Τα υψηλά πραγματικά επιτόκια. Αυτά ήταν το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό της νέας πολιτικής και το κύριο εργαλείο τρέχουσας διαχείρισης της ΤτΕ. Η αποστολή τους ήταν διττή: αφ' ενός μεν να στηρίζουν τη συναλλαγματική πολιτική συγκρατώντας τη διολίσθηση της δραχμής μέσα στα προκαθορισμένα όρια και αφ' ετέρου να ρυθμίζουν τη συνολική ζήτηση της εγχώριας οικονομίας, έτσι ώστε να βρίσκεται μέσα σε όρια συμβατά με την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90, τα πραγματικά επιτόκια έφθασαν σε πρωτοφανή ύψη.

γ) Ο αυστηρότερος σε σχέση με το παρελθόν έλεγχος της νομισματικής και της πιστωτικής επέκτασης.

Η συναλλαγματική πολιτική επωμίστηκε μεγάλο μέρος του βάρους της σταθεροποιητικής προσπάθειας και αντιμετώπισε σημαντικές δυσκολίες. Το μέγεθος των δανειακών αναγκών του κράτους (που έπρεπε πλέον να καλύπτονται από την ελεύθερη αγορά) πίεζε τα πραγματικά επιτόκια σε επίπεδα υψηλότερα από αυτά που χρειαζόνταν για τις ανάγκες της νομισματικής πολιτικής. Οι επιπτώσεις στις επενδύσεις ήταν δυσμενείς. Από την άλλη πλευρά, η λύση της ταχύτερης αποκλιμάκωσης των

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ «ΣΚΛΗΡΗΣ ΔΡΑΧΜΗΣ»: 1988-2000

ΕΤΗΣΙΑ ΔΙΟΛΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΧΜΗΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ECU ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ ΕΛΛΑΔΑΣ - Ε.Ε. ΤΩΝ 15

	Ποσοστό διολίσθησης δρχ. έναντι του ecu %	Διαφορά πληθωρισμού Ελλάδας - Ε.Ε. ΤΩΝ 15
1988	7,2	9,8
1989	6,7	8,5
1990	12,6	14,6
1991	11,8	14,4
1992	9,7	11,3
1993	8,7	10,8
1994	7,2	7,8
1995	5,2	5,8
1996	0,8	5,7
1997	1,3	3,4
1998	6,9	3,0
1999	-1,5	1,3
2000	3,3	0,7

ΠΗΓΗ: Τράπεζα Ελλάδος και OECD, *Economic Outlook*.

επιτοκίων ήταν απαγορευτικά επικίνδυνη. Θα μπορούσε να εκληφθεί ως δείγμα χαλάρωσης της συναλλαγματικής πολιτικής και να πυροδοτήσει επίθεση κατά της δραχμής, με καταστροφικές συνέπειες για την αξιοπιστία της ακολουθούμενης πολιτικής. Μια άλλη δυσκολία ήταν ότι η πολιτική της ΤτΕ προκαλούσε υπερτίμηση της πραγματικής ισοτιμίας του νομίσματος και δημιουργούσε προβλήματα ανταγωνιστικότητας στους τομείς των εμπορευμάτων προϊόντων. Αυτό υπονόμει την αξιοπιστία της ίδιας της πολιτικής, γιατί ήγειρε αμφιβολίες για το κατά πόσον ήταν διατηρήσιμη. Η πολιτική της «σκληρής» δραχμής δεν μπορούσε να εφαρμόζεται επ' άπειρον.

Παρά τις δυσκολίες, η πολιτική της «σκληρής» δραχμής υπήρξε αποτελεσματικό μέσο καταπολέμησης του πληθωρισμού και συνέβαλε στη μείωσή του (Hall and Zonzilos, 2001). Στο επίτευγμα αυτό συνέβαλε και η αποκλιμάκωση των ονομαστικών μισθών, απέναντι στην οποία το εργατικό κίνημα επέδειξε αξιοσημείωτη αυτοσυγκράτηση. Τέλος, η σταδιακή μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων συνέβαλε και αυτή ενισχύοντας την αξιοπιστία της συναλλαγματικής πολιτικής.

Η ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: 1990-93

Το 1990, η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση της Ν.Δ. παρέλαβε τη χώρα σε οικονομικό αδιέξοδο. Η στροφή στην οικονομική πολιτική που επιχειρήθηκε από τη νέα κυβέρνηση ήταν διστακτική μεν αλλά σαφής.

Στη σφαίρα των δημοσίων οικονομικών, η πρόθεση ήταν η δραστική μείωση του ελλείμματος και του χρέους, κύρια μέσα από τον περιορισμό των δαπανών και τις προσόδους από την ιδιωτικοποίηση δημοσίων επιχειρήσεων. Η πρόθεση αυτή δεν υλοποιήθηκε. Εκείνο που κατόρθωσε η κυβέρνηση της Ν.Δ. ήταν να ανακόψει την πορεία επιδείνωσης του προβλήματος. Το ποσοστό του συνολικού ελλείμματος στο ΑΕΠ μειώθηκε την περίοδο 1991-93 αλλά η μείωση ήταν μικρότερη από την προβλεπόμενη (OECD, *Surveys*, 1991/92, 1993) και οι ρυθμοί μείωσής του δεν εξασφάλιζαν την έγκαιρη εκπλήρωση των όρων του Μάαστριχτ. Τα πρωτογενή ελλείμματα, επίσης μειώθηκαν αλλά δεν εξαλειφθηκαν, όπως είχε αρχικά σχεδιαστεί. Ο κύριος παράγοντας που εξηγεί την απόκλιση ανάμεσα στις προβλέψεις και τις πραγματοποιήσεις των προϋπολογισμών της τριετίας 1991-93 ήταν η υστέρηση των φορολογικών εσόδων. Στις αρχές του 1992 υιοθετήθηκε μία μείζων αλλαγή στη φορολογία εισοδήματος, που περιλάμβανε μέτρα απλοποίησης του συστήματος και μειώσεις συντελεστών, με την ελ-

**ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
– ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΑΝΟΣ.**

Οι δύο πολιτικοί ανέλαβαν σημαντικό βάρος από τον αρχικό σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης Κωνσταντίνου Μητσotάκη. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

πίδα ότι τα μέτρα θα διευκόλυναν τον περιορισμό της φοροδιαφυγής. Η ελπίδα διαψεύστηκε και η υστέρηση εσόδων έγινε εντονότερη καθιστώντας την προσέγγιση των στόχων του προϋπολογισμού αδύνατη χωρίς έκτακτα μέτρα. Τα έκτακτα μέτρα ανακοινώθηκαν τον Αύγουστο του 1992 και προέβλεπαν αύξηση του ΦΠΑ και των φόρων στα καύσιμα. Στο σκέλος των δαπανών, η αρχική πρόθεση ήταν η δραστική μείωση του προσωπικού του δημοσίου τομέα. Αυτό γρήγορα εγκαταλείφθηκε και η συ-

γκράτηση των δαπανών βασίστηκε στη συγκράτηση των αυξήσεων μισθών και συντάξεων.

Οι ρυθμοί μείωσης του ελλείμματος δεν εξασφάλιζαν την εκπλήρωση των όρων του Μάαστριχτ

Πέρα όμως από τις παραπάνω αποκλίσεις, η υφή του δημοσιονομικού προβλήματος είχε αλλάξει. Η μεγάλη επιβάρυνση του προϋπολογισμού προερχόταν πλέον από τη διόγκωση

των αναγκών για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της αύξησης των επιτοκίων και του γεγονότος ότι η κάλυψη των δανειακών αναγκών του Δημοσίου δεν γινόταν πλέον με προνομιακούς όρους αλλά με δανεισμό από την ελεύθερη αγορά. Από το 1991 μέχρι το 1993, οι δαπάνες για τόκους αποτελούσαν περίπου το 80% του συνολικού δημόσιου ελλείμματος. Το μη εισέτι εξαλειφθέν πρωτογενές έλλειμμα αντιπροσώπευε το 20% του συνολικού ελλείμματος. Η συνέπεια των παραπάνω ήταν ότι το δημόσιο χρέος συνέχιζε να αυξάνεται.

Όπως αναφέρθηκε, η νομισματική - συναλλαγματική πολιτική εφαρμόζοταν με μεγαλύτερη συνέπεια από τη δημοσιονομική και η πρόοδος στο μέτωπο του πληθωρισμού ήταν ικανοποιητικότερη.

Η ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΛΕΩΦΟΡΕΙΩΝ

στην Αθήνα από την κυβέρνηση Μητσοτάκη συνάντησε τη δυναμική αντίδραση του συνδικάτου των εργαζομένων και της ΓΣΕΕ. Στη φωτογραφία επάνω, σύγχρονη φωτογραφία από τέσσερις γενιές λεωφορείων σε αμαξοστάσιο της ΕΘΕΛ. Και κάτω, ο Χρήστος Σταμούλος, συνδικαλιστής και βασικός εκφραστής της αντίδρασης στην ιδιωτικοποίηση των λεωφορείων. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

Στη σφαίρα των εργασιακών σχέσεων, του ασφαλιστικού και της εισοδηματικής πολιτικής υπήρξαν βαθιές τομές. Με το ν. 1876/90 (που είχε ψηφιστεί από την οικουμενική κυβέρνηση), το σύστημα των εργασιακών σχέσεων της χώρας αναμορφώθηκε. Η διαδικασία διαμόρφωσης των αποδοχών στον ιδιωτικό τομέα εναποτέθηκε στις συλλογικές διαπραγματεύσεις εργοδοτών και εργαζομένων ενώ το κράτος περιόρισε την ανάμειξή του σε αυτήν. Το κλίμα στις εργασιακές σχέσεις βελτιώθηκε και, το 1991, εργοδότες και συνδικάτα μπόρεσαν να καταλήξουν αυτοβούλως και για πρώτη φορά σε εθνική συλλογική σύμβαση διετούς διάρκειας, με την οποία συμφωνούνταν αυξήσεις αποδοχών, που αποδείχθηκαν χαμηλότερες από τον πληθωρισμό. Οι άλλες τομές που έγιναν στο θεσμικό επίπεδο ήταν η οριστική εγκατάλειψη της ΑΤΑ το 1991 και η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος. Με τους νόμους 1902/1990 και 2084/1992, το ασφαλιστικό σύστημα έγινε μεν λιγότερο γενναίο αλλά ενισχύθηκε η βιωσιμότητά του.

Στη σφαίρα της εξέλιξης των αποδοχών, υπήρξε αυτοσυγκράτηση, που είχε ευεργετικές επιπτώσεις στον πληθωρισμό.

Στη σφαίρα του περιορισμού της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, τα αποτελέσματα ήταν ανάμεικτα. Το 1992, οι έλεγχοι των τιμών, γενικά, άρθηκαν. Το πρόγραμμα των αποκρατικοποιήσεων όμως δεν προχώρησε με την ταχύτητα που προβλεπόταν ούτε απέφερε όσα προβλέπονταν. Κάποια εξυγίανση υπήρξε όμως. Πρώτα απ' όλα υπήρξε ένας αριθμός αποκρατικοποιήσεων, με κορυφαία την πώληση της ΑΓΕΤ-Ηρακλής το 1992. Επιπλέον, εν όψει της προοπτικής της ιδιωτικοποίησης, η κεφαλαιακή διάρθρωση μιας σειράς προβληματικών επιχειρήσεων εξυγιάνθηκε μέσω της διαγραφής χρεών. Τέλος, αρκετές από τις μη

βιώσιμες επιχειρήσεις του ΟΑΕ τέθηκαν υπό εκκαθάριση. Στις αρχές του 1993, οι περισσότερες από τις «προβληματικές» του ΟΑΕ είτε είχαν πουληθεί είτε είχαν παύσει να λειτουργούν. Γενικότερα, μπορούμε να πούμε ότι οι αρχές της δεκαετίας του '90 ήταν εποχή κάθαρσης για τη βιομηχανία και η απαρχή της απεμπλοκής της από την κρίση. Το κόστος ήταν ένα σημαντικό άλμα της ανεργίας προς τα επάνω.

Στη διάρκεια της τετραετίας 1991-94, οι αναπτυξιακές επιδόσεις της οικονομίας συνέχισαν να είναι απογοητευτικές: ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν 1%. Το κύριο πρόβλημα ήταν η νέα κάμψη των επενδύσεων, που σημειώθηκε την τριετία 1992-94. Τόσο το σύνολο των επενδύσεων όσο και οι ιδιωτικές επενδύσεις κατέγραψαν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής (-1,6% και -2,6% ετησίως αντίστοιχα). Η κάμψη των επενδύσεων συνέβη παρά τη βελτίωση της αποδοτικότητας των κεφαλαίων. Ο παράγοντας που αποθάρρυνε τις επενδύσεις δεν ήταν πλέον η μειωνόμενη κερδοφορία αλλά τα υψηλά επιτόκια (που ήταν αποτέλεσμα των δημοσίων ελλειμμάτων και της αντιπληθωριστικής νομισματικής πολιτικής) και η ελκυστικότητα των αποδόσεων των τίτλων του δημοσίου. Η φύση του προβλήματος όμως έτεινε να αλλάξει. Η καθήλωση των ρυθμών ανάπτυξης της τετραετίας 1991-94 αντανάκλασε περισσότερο τις δυσκολίες της προσαρμογής και λιγότερο τα χρόνια προβλήματα της δεκαετίας του '80. Επιπλέον, οι επιπτώσεις της περιοριστικής μακροοικονομικής πολιτικής πάνω στο ρυθμό ανάπτυξης δεν ήταν δραματικές. Ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ ήταν μεν χαμηλός στη διάρκεια της περιόδου 1991-94 αλλά δεν ήταν – κατά μέσο όρο – χαμηλότερος από το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της κατ'εξοχήν «επεκτατικής» δεκαετίας του '80.

1994-2000: Ο ΚΥΒΟΣ ΕΡΡΙΦΘΗ

Το μέλλον της πορείας προς την ΟΝΕ εξαρτιόταν καίρια από το εάν και με πόση αποφασιστικότητα η εκλεγείσα το 1993 κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ θα ενστερνιζόταν ως απόλυτη προτεραιότητα την εκπλήρωση των όρων του Μάαστριχτ. Μολονότι ήταν ευρέως αποδεκτό ότι δεν υπήρχε ρεαλιστική εναλλακτική λύση, οι πρώτοι μήνες της θητείας της νέας κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ εξέπεμπαν δείγματα αμφιταλάντευσης. Η πρόοδος στα δημόσια οικονομικά συνέχιζε να είναι αργή και υπήρχαν δείγματα χαλάρωσης της νομισματικής πολιτικής, που (εν όψει της επικείμενης πλήρους απελευθέρωσης της κίνησης των κεφαλαίων) εγκυμονούσαν τον κίνδυνο της αποσταθεροποίησης της πολιτικής της «σκληρής» δραχμής.

Η επίθεση του Μαΐου του 1994 κατά της

δραχμής έθεσε το δίλημμα κατά επιτακτικό τρόπο. Εάν η δραχμή κατέρρεε, η Ελλάδα (για μια ακόμη φορά) δεν θα είχε αξιόπιστη αντιπληθωριστική πολιτική και ο στόχος της ΟΝΕ θα είχε καταστεί ανέφικτος. Η απόφαση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ήταν να υπερασπιστεί με κάθε θυσία την ισοτιμία της δραχμής. Η άμυνα που διοργάνωσε η ΤτΕ ήταν σθεναρή. Η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων έγινε αμέσως (αντί να περιμένει ενάμιση μήνα). Τα επιτόκια υψώθηκαν σε απαγορευτικά ύψη και στράγγισαν για λίγο τη ρευστότητα της οικονομίας. Η επίθεση κατά της δραχμής απέτυχε. Το επεισόδιο αυτό ήταν σημείο καμπής τόσο για την ΤτΕ όσο και για την κυβέρνηση. Η αξιολογία της ΤτΕ ενισχύθηκε. Όσοι στοιχημάτιζαν εις βάρος του νομίσματος είχαν λόγους να τη φοβούνται. Για το ΠΑΣΟΚ, η απόφαση να υπερασπιστεί την ισοτιμία της δραχμής σήμαινε ότι ο κύβος είχε ριφθεί. Σηματοδοτούσε την απόλυτη προτεραιότητα που δινόταν στην καταπολέμηση του πληθωρισμού και την οριστική προσχώρηση του κυβερνώντος κόμματος στην πολιτική της εκπλήρωσης των όρων του Μάαστριχτ. Η υποβολή του Αναθεωρημένου Προγράμματος Σύγκλισης 1994-99 και η αποδοχή του, το φθινόπωρο του 1994, από το Συμβούλιο των Υπουργών της Ε.Ε. ολοκλήρωσε τη στροφή.

Με την υιοθέτηση του Αναθεωρημένου Προγράμματος, η απόκλιση προβλέψεων και πραγματοποιήσεων περιορίστηκε αλλά το αυξανόμενο βάρος των τόκων εξακολουθούσε να εμποδίζει την αποκλιμάκωση του συνολικού ελλείμματος του Δημοσίου με το ρυθμό που απαιτείτο. Από την άλλη πλευρά, οι επιδόσεις σχετικά με το πρωτογενές έλλειμμα ήταν καλύτερες. Το 1994, το έλλειμμα αυτό εξαλείφθηκε και μετατράπηκε σε πλεόνασμα.

Το επόμενο σημείο καμπής ήταν η εκλογή του Κ. Σημίτη στην πρωθυπουργία και οι εκλογές του 1996. Μετά τις τελευταίες, η δημοσιονομική πολιτική απέκτησε σαφέστερη κατεύθυνση. Η μεγαλύτερη πρόοδος στα δημόσια οικονομικά συντελέστηκε την τετραετία 1996-1999. Στη διάρκειά της, το συνολικό δημόσιο έλλειμμα αποκλιμακώθηκε με ταχείς ρυθμούς. Οι επιδόσεις αυτές (ιδιαίτερα των ετών 1997-98) ήταν εκείνες που επέτρεψαν την εκπλήρωση των δημοσιονομικών κριτηρίων του Μάαστριχτ. Η πρόοδος στα δημόσια οικονομικά οφειλόταν σε δύο παράγοντες. Πρώτον, στην αποκλιμάκωση των ονομαστικών επιτοκίων, που ήλθε ως αποτέλεσμα της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού και μείωσε τις δαπάνες για τους τόκους του δημοσίου χρέους. Δεύτερον, στην αύξηση των πρωτογενών πλεονασμάτων, που ήλθε κύρια μέσα από την αύξηση των φο-

ρολογικών εσόδων παρά από τη μείωση των δαπανών. Η αύξηση των φορολογικών εσόδων της περιόδου 1996-2000 οφειλόταν, εν μέρει, στα βήματα που έγιναν στην κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, της καταπολέμησης της φοροδιαφυγής και της επέκτασης της φορολογικής βάσης. Επίσης, οφειλόταν στην εισαγωγή κάποιων νέων φόρων, την κατάργηση κάποιων φοροπαλλαγών και τη μη - τιμαριθμοποίηση των φορολογικών κλιμάκων του φόρου εισοδήματος.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η πρόοδος αυτή συντελέστηκε χωρίς αύξηση των συντελεστών των υπαρχόντων φόρων.

Παρά τα συστηματικά πρωτογενή πλεονάσματα που σημειώθηκαν από το 1994 και ύστερα, η μείωση του δημόσιου χρέους καθυστέρησε να έλθει. Σύμφωνα

Η επόμενη καμπή ήταν η εκλογή του Κώστα Σημίτη στην πρωθυπουργία και οι εκλογές του 1996

με τους επίσημους υπολογισμούς, ο λόγος του χρέους ως προς το ΑΕΠ σταθεροποιήθηκε μόλις το 1996 και άρχισε να μειώνεται από το 1997 και μετά. Για την καθυστέρηση ευθυνόταν το γεγονός ότι, για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι τόκοι για την εξυπηρέτηση του χρέους αυξάνονταν ταχύτερα από το ΑΕΠ. Η αντιστροφή αυτής της δυσμενούς δυναμικής του δημόσιου χρέους απαιτούσε πρωτογενή πλεονάσματα, όχι απλώς ενός αλλά μιας μακράς σειράς ετών. Επιπλέον, το χρέος επιβαρυνόταν κατά καιρούς με τις καταπτώσεις των εγγυήσεων που το κράτος είχε δώσει στο παρελθόν για τα δάνεια διάφορων δημοσίων οργανισμών.

Στη διάρκεια της περιόδου 1994-2000, οι ονομαστικοί μισθοί συνέχισαν να αποκλιμακώνονται αλλά οι ρυθμοί αύξησής τους ήταν, σε αυτή τη φάση, ελαφρώς ταχύτεροι από τον πληθωρισμό, πράγμα που οδήγησε σε μικρές αλλά συστηματικές αυξήσεις των πραγματικών

ΧΑΡΤΟΝΟΜΙΣΜΑ ΤΩΝ 10.000 ΔΡΑΧΜΩΝ,

με χρονολογία έκδοσης 1995.

Από το λεύκωμα Τα χαρτονομίσματα της Ελλάδος, Αθήνα, έκδοση της ALPHA Τράπεζα Πίστews με συνεργασία της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας, 1994, σ. 201.

αποδοχών. Στην ίδια περίοδο, σημειώθηκε και κάποια ανάκαμψη της παραγωγικότητας της εργασίας (ρυθμός ανόδου περί το 2% ετησίως στο επίπεδο του συνόλου της οικονομίας, OECD, *Survey*, 2001-2002, σ. 97). Οι εξελίξεις αυτές συνέβαλαν στη μείωση του πληθωρισμού, αποκατέστησαν κάποια σύνδεση ανάμεσα στις αυξήσεις των αποδοχών με την αύξηση της παραγωγικότητας και συνέχισαν να συγκρατούν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Το πρόβλημα ήταν ότι σε μία σειρά από ανταγωνίστριες χώρες το κόστος εργασίας συγκρατήθηκε ακόμη περισσότερο, πράγμα που οδήγησε σε απώλεια ανταγωνιστικότητας.

Το σταυρικής σημασίας γεγονός ήταν ότι, στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90, η νέα πολιτική άρχισε να αποδίδει καρπούς και από αναπτυξιακή άποψη. Μεταξύ 1995 και 2000, σημειώθηκε σημαντική και διατηρούμενη ανάκαμψη της οικονομίας. Ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν 3,4% ετησίως. Το ενδιαφέρον στοιχείο ήταν ότι ο κινητήρας της ανάκαμψης ήταν οι επενδύσεις. Στη διάρκεια του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '90 αυτές αυξάνονταν (παρά τα υψηλά πραγματικά επιτόκια) με ρυθμούς πολύ ταχύτερους από αυτούς του ΑΕΠ (7,3% το χρόνο) ενώ η κατανάλωση αυξανόταν με πιο συγκρατημένους ρυθμούς. Στην αρχή (μεταξύ 1994 και 1995), η ανάκαμψη της οικονομίας υποβοηθήθηκε από την επεκτατική ώθηση που αντιπροσώπευε η κατά 11% αύξηση των δημόσιων επενδύσεων. Η ώθηση οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης. Το Β' ΚΠΣ έδωσε τη δυνατότητα βελτίωσης των υποδομών της χώρας. Μία σειρά έργων (δρόμοι, μετρό, αεροδρόμιο κ.ά.) αναλήφθηκαν, χρηματοδοτούμενα εν μέρει από πόρους του ΚΠΣ και εν μέρει από το ελληνικό Δημόσιο και τον ιδιωτικό

τομέα. Παρά τις καθυστερήσεις και τις υπερβάσεις των προϋπολογισμών που σημειώθηκαν, τα έργα αυτά προχώρησαν και εγκαίνισαν νέες μορφές συνεργασίας του δημοσίου με τον ιδιωτικό τομέα. Εξακολουθούν να παραμένουν όμως σημαντικά ερωτηματικά για το εάν και κατά πόσο η σημερινή δημόσια διοίκηση είναι ικανή να αξιοποιήσει πλήρως τις νέες δυνατότητες που προσφέρονται στη χώρα.

Οι δημόσιες επενδύσεις συνέχισαν να αυξάνουν σε όλη τη διάρκεια της εξαετίας 1995-2000, με μέσο ρυθμό 9,4% το χρόνο. Το σημαντικό γεγονός όμως ήταν ότι η ανάκαμψη των δημόσιων επενδύσεων ακολουθήθηκε από την άνοδο και των ιδιωτικών (που κατέγραψαν στη διάρκεια της εξαετίας μέσο ετήσιο ρυθμό της τάξης του 7%). Εξίσου σημαντικό ήταν και το γεγονός ότι η άνοδος τόσο των ιδιωτικών όσο και των δημόσιων επενδύσεων πήρε κυρίως τη μορφή επενδύσεων σε εξοπλισμό. Αυτή η κατηγορία επενδύσεων ήταν εκείνη που σημείω-

σε τους ταχύτερους ρυθμούς μεγέθυνσης: 11,7% το χρόνο κατά μέσο όρο. Η αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων αποδίδεται στη συστηματική βελτίωση της κερδοφορίας της περιόδου 1991-95, στις βελτιωμένες προοπτικές πωλήσεων και στη βαθμιαία αποκατάσταση της ε-

Μεταξύ των ετών 1995 και 2000, σημειώθηκε σημαντική και διατηρούμενη ανάκαμψη της οικονομίας

μπιστοσύνης του επιχειρηματικού κόσμου στην ακολουθούμενη οικονομική πολιτική. Τέλος, στη διάρκεια της ίδιας περιόδου, συντελέσθηκε και μία εντυπωσιακή αναδιάρθρωση και εξυγίανση της σύνθεσης των κεφαλαίων του εταιρικού τομέα. Με τη βοήθεια των βαθιών αλλαγών στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και τη βελτίωση της κερδοφορίας, ο εταιρικός τομέας μείωσε δραστικά το λόγο δανείων προς ίδια κεφάλαια και, συνεπώς, μείωσε το βαθμό της δανειακής του επιβάρυνσης.

Από την άλλη πλευρά, το εμπορικό ισοζύγιο χειροτέρευσε στη διάρκεια της περιόδου 1995-2000. Τούτο, ήταν, εν μέρει, το φυσιολογικό επακόλουθο της ανάκαμψης της οικονομικής δραστηριότητας και της αναζωπύρωσης των επενδύσεων που, με τη σειρά τους, προκάλεσαν την αύξηση των εισαγωγών ειδών μηχανολογικού εξοπλισμού. Από την άλλη πλευρά, ο χαμηλός ρυθμός αύξησης των εξαγωγών υποδηλώνει ότι η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές εξακολουθεί να χωλαίνει (ΤτΕ, Έκθεση του Διοικητή για το 2002).

Η κύρια αρνητική εξέλιξη στην περίοδο

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ».

Σύγχρονη φωτογραφία τμήματος του αεροδρομίου. Δεξιά, διακρίνεται ο σταθμός του προαστιακού σιδηροδρόμου. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

ΜΕΤΡΟ.

Φωτογραφία από τα έργα κατασκευής του σταθμού Αγίου Αντωνίου στο Περιστέρι. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

1995-2000 ήταν το ότι, παρά την επιτάχυνση των ρυθμών ανάπτυξης, η ανεργία συνέχισε να αυξάνεται και παρέμεινε στα υψηλά επίπεδα του 10% με 12%.

Στην τελική ευθεία

Στις αρχές του 1998, η πολιτική της «σκληρής» δραχμής άγγιζε τα όριά της. Το Νοέμβριο του 1997, η δραχμή είχε δεχθεί νέα επίθεση στις αγορές και η αντιμετώπισή της είχε μειώσει τα συναλλαγματικά αποθέματα της ΤτΕ και οδηγήσει σε νέα άνοδο των επιτοκίων. Η ελληνική κυβέρνηση απάντησε με δραστικό τρόπο. Στις 16 Μαρτίου 1998, ανακοινώθηκε η είσοδος της δραχμής στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) και η ταυτόχρονη υποτίμησή της κατά 12,3% έναντι του ECU. Η νέα κεντρική ισοτιμία έγινε αποδεκτή από τις αγορές και δεν σημειώθηκαν κερδοσκοπικές πιέσεις εις βάρος της δραχμής. Ο συγχρονισμός της υποτίμησης με την είσοδο στο ΜΣΙ, σε συνδυασμό με την πρόσφατη (Δεκέμβριος 1997) θέσπιση της ανεξαρτησίας της ΤτΕ, ήταν ένα coup de theatre, που εξασφάλιζε το καλό κλίμα. Η συμμετοχή στον ΜΣΙ εξασφάλιζε την υποστήριξη των υπόλοιπων κεντρικών τραπεζών του συστήματος προς τη δραχμή εν ώρα ανάγκης. Όλα αυτά εγγυούνταν την επιτυχία του εγχειρήματος.

Το μείζον πρόβλημα μετά την υποτίμηση ήταν να εξασφαλιστεί ότι οι πληθωριστικές της επιπτώσεις δεν θα ματαίωναν την έγκαιρη εκπλήρωση του κριτηρίου του πληθωρισμού του Μάαστριχτ. Το κύριο βάρος της προσπάθειας έπεσε, ξανά, στη νομισματική - συναλλαγματική πολιτική: μέχρι το τελευταίο τρίμηνο του 2000, τα ελληνικά επιτόκια κρατήθηκαν σε επίπεδα πολύ υψηλότερα από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά, προκαλώντας μαζική εισροή ξένων κεφαλαίων. Τούτο οδήγησε σε σημαντική ανατίμηση της δραχμής σε σχέση με τη νέα της ισοτιμία. Τελικά, ο συνδυασμός ανατίμησης και υψηλών επιτοκίων αποδείχθηκε αποτελεσμα-

τικός. Οι πληθωριστικές πιέσεις ελέγχθηκαν.

Στις αρχές του 2000, οι στόχοι που είχαν τεθεί είχαν εκπληρωθεί: ο πληθωρισμός είχε πέσει κοντά στο 2,5%, το δημόσιο έλλειμμα (σύμφωνα με τους επίσημους υπολογισμούς) είχε μειωθεί σε ποσοστό κάτω από το 3% του ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος είχε αρχίσει να αποκλιμακώνεται. Η δραχμή είχε περάσει τη διετή δοκιμασία της συμμετοχής της στον ΜΣΙ χωρίς να υποτιμηθεί και, τελικά, «κλειδώθηκε» αμετάκλητα με το ευρώ (ελαφρά ανατιμημένη σε σχέση με την κεντρική της ισοτιμία του 1998) στη βάση της ισοτιμίας των 340,75 δρχ. ανά ευρώ. Στη Σύνοδο Κορυφής, που πραγματοποιήθηκε στη Santa Maria de Feira της Πορτογαλίας στις 19-20 Ιουνίου του 2000, η Ελλάδα έγινε δεκτή στην ευρωζώνη και άρχισε να συμμετέχει σε αυτήν από την 1η Ιανουαρίου του 2001. Το 2002, η δραχμή είχε πάψει να είναι το εθνικό νόμισμα στην ελληνική επικράτεια.

ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ

Ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και η αντικατάσταση του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος επιβάλλονταν από την ανάγκη προσαρμογής στο νέο περιβάλλον και επισπεύδονταν από την πίεση των οδηγιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αυτά δρομολόγησαν μια σειρά διαρθρωτικών και θεσμικών αλλαγών. Θα αναφέρουμε τις σημαντικότερες από αυτές.

Ο περιορισμός της έκτασης της κρατικής ιδιοκτησίας

Ο περιορισμός αυτός πήρε διάφορες μορφές: ιδιωτικοποιήσεις, σταδιακές μετοχοποιήσεις και εκκαθαρίσεις. Οι βιομηχανικές επιχειρήσεις που ελέγχονταν από τον ΟΑΕ είτε τέθηκαν υπό εκκαθάριση είτε ιδιωτικοποιήθηκαν. Αρκετές επιχειρήσεις που ελέγχονταν από τις κρατικές τράπεζες, επίσης, αποδόθηκαν στον ιδιωτικό τομέα. Παρομοίως, ο έλεγχος μερικών μικρών κρατικών τραπεζών καθώς και η με-

Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΟΝΕ.

Ο Κωνσταντίνος Σημίτης,
ο Γιάννος Παπαντωνίου,
υπουργός Εθνικής
Οικονομίας, και η
Ελισάβετ Παπαζώη,
υφυπουργός Εξωτερικών,
σε εορταστική εκδήλωση
για την ένταξη της
Ελλάδας στην
Οικονομική Νομισματική
Ένωση, στη Σάντα
Μαρία ντα Φείρα της
Πορτογαλίας, τον Ιούνιο
του 2000.
Φωτογραφικό αρχείο
ΔΟΛ.

σαίου μεγέθους Ιονική Τράπεζα πέρασαν στον ιδιωτικό τομέα. Στην περίπτωση των επιχειρήσεων κοινής ωφελείας καθώς και ορισμένων άλλων μεγάλων εταιρειών του δημοσίου (ΟΤΕ, ΔΕΗ, Ελληνικά Πετρέλαια, ΕΥΔΑΠ, κ.λπ.) επιλέχθηκε η μέθοδος της μετοχοποίησής τους και της σταδιακής διάθεσης μερών των μετοχών τους στο κοινό. Στις περιπτώσεις αυτές, η κυβέρνηση δήλωσε ότι θα διατηρούσε τον έλεγχο ενός μέρους του μετοχικού κεφαλαίου, πράγμα που θα της επέτρεπε να παρεμβαίνει, εάν υπήρχε ανάγκη. Μένει να αποδειχθεί το εάν και κατά πόσο το νέο ιδιοκτησιακό καθεστώς, που βασίζεται στη συνύπαρξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, θα αποδώσει. Παράλληλα, έγινε προσπάθεια να εκλογικευθεί ο τρόπος λειτουργίας των επιχειρήσεων που παρέμεναν υπό κρατικό έλεγχο. Η αποδοτικότητα των κεφαλαίων και η γενικότερη χρηματοοικονομική εικόνα ορισμένων δημοσίων επιχειρήσεων εμφάνισε βελτίωση. Από την άλλη πλευρά, παρέμεναν αρκετές δημόσιες επιχειρήσεις (ιδίως στις μεταφορές), που απλώς κατόρθωσαν να περιορίσουν το μέγεθος των ζημιών τους που, όμως, εξακολουθούσαν να είναι μεγάλες.

Ανοίγματα στον ανταγωνισμό

Θα περιοριστούμε στα ανοίγματα που έγιναν σε βασικούς κλάδους της οικονομίας που μονοπωλούνταν από το κράτος. Γι' αυτούς το πρόγραμμα της ενιαίας αγοράς της Ε.Ε. προέβλεπε βαθιές τομές (OECD, 2001). Το γενικό μοντέλο ήταν: όπου η ύπαρξη ανταγωνισμού ήταν εφικτή, θα διευκολυνόταν η είσοδος ανταγωνιστών ενώ όπου ο ανταγωνισμός ήταν ανέφικτος η μονοπωλούμενη δραστηριότητα θα υπόκειτο σε καθεστώς ρύθμισης. Η προστασία του κοινού από καταχρήσεις, η διασφάλιση ισοτίμων όρων ανταγωνισμού και η επίλυση των διαφορών των μελλοντικών ανταγωνιστών θα ανατίθεντο σε ανεξάρτητες και ισχυρές ρυθμι-

στικές αρχές, που θα δημιουργούνταν σε κάθε κλάδο. Στο θεσμικό επίπεδο, οι αλλαγές που επήλθαν στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 ήταν σημαντικές. Στην πράξη, η ανάπτυξη γνήσιων συνθηκών ανταγωνισμού ποίκιλλε από περίπτωση σε περίπτωση.

Στις αερομεταφορές, η Ολυμπιακή Αεροπορία έχασε το μονοπώλιό της στις γραμμές εσωτερικού και άρχισε να αντιμετωπίζει ανταγωνισμό σε αυτές από το 1992.

Το άνοιγμα του κλάδου των τηλεπικοινωνιών στον ανταγωνισμό έγινε σταδιακά. Η αρχή έγινε το 1990 με το άνοιγμα του πεδίου στην κινητή τηλεφωνία (ν. 1892/90). Το 1992 χορηγήθηκαν οι πρώτες άδειες σε δύο ιδιωτικές εταιρείες (Panafon, Telestet). Η Cosmote (θυγατρική του ΟΤΕ) μπήκε ως τρίτος παίκτης στην αγορά κινητής τηλεφωνίας το 1998.

Η προοπτική του ανταγωνισμού στη σταθερή τηλεφωνία συνέβαλε στο να προχωρήσει η ψηφιοποίηση του συστήματος του ΟΤΕ, η οποία είχε καθυστερήσει υπέρμετρα και είχε οδηγήσει το σύστημα σε συμφόρηση (η απόφαση αντικατάστασης της ηλεκτρομηχανικής τεχνολογίας από ψηφιακή είχε ληφθεί το 1977, η πρώτη μεγάλης κλίμακας εγκατάσταση ψηφιακών κέντρων έγινε το 1990). Μεταξύ 1992 και 2000 η ψηφιοποίηση του συστήματος σταθερής τηλεφωνίας προχώρησε ικανοποιητικά. Στα τέλη της 10ετίας του '90 ο εκσυγχρονισμός είχε σχεδόν ολοκληρωθεί.

Οι αλλαγές στο θεσμικό επίπεδο προχώρησαν με τον ν. 2246/1994. Με αυτόν ιδρύθηκε ανεξάρτητη ρυθμιστική αρχή για τον κλάδο με την επωνυμία Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ).

Το πρόγραμμα της Ε.Ε. προέβλεπε βαθείς τομές στους κλάδους που μονο- πωλούνταν από το κράτος

Επίσης, μια σειρά τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών (εκτός από τη μετάδοση φωνής από σταθερό τηλέφωνο) άνοιξαν στον ανταγωνισμό. Στη συνέχεια (1996 - 2001), άρχισε η διαδικασία μετοχοποίησης και σταδιακής ιδιωτικοποίησης του ΟΤΕ, με αλληπάλλινες πωλήσεις πακέτων μετοχών στο κοινό. Το 2001, το μερίδιο του κράτους στο κεφάλαιο του ΟΤΕ έπεσε κάτω από το 50%. Την 1η Ιανουαρίου 2001 καταργήθηκε το μονοπώλιο του ΟΤΕ στη σταθερή τηλεφωνία. Τέλος, το 2000 ο ν. 2867/2000 αντικατέστησε το ν. 2246/94. Ο νέος νόμος ισχυροποίησε το ρόλο της ΕΕΤΤ, εξασφάλισε την ισότιμη πρόσβαση των νεοεισερχομένων εταιρειών τηλεφωνίας στο δίκτυο του ΟΤΕ και αποσαφήνισε την κατάσταση σε σχέση με το καθεστώς χο-

ρήγνυσης αδειών εισόδου στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών και το καθεστώς ρύθμισης των τιμών του κλάδου.

Τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων ήταν θετικά. Το άνοιγμα της αγοράς της κινητής τηλεφωνίας και άλλων κομματιών των τηλεπικοινωνιών οδήγησε σε αύξηση της παραγωγής και των επενδύσεων, δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας, πολλαπλασίασε τον αριθμό των νέων εταιρειών και οδήγησε σε αύξηση της αποδοτικότητας. Παράλληλα, το καταναλωτικό κοινό επωφελήθηκε από γενικά χαμηλότερες τιμές αλλά, κύρια, ευνοήθηκε από τη βελτίωση της ποιότητας των προσφερομένων προϊόντων και υπηρεσιών και από την εμφάνιση μιας πληθώρας νέων προϊόντων.

Στην ηλεκτρική ενέργεια, οι θεσμικές αλλαγές δρομολογήθηκαν το 1999. Σύμφωνα με αυτές, η ΔΕΗ έχανε το μονοπώλιό της στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και, από το 2001 και εντεύθεν, το 30% της αγοράς είναι – δυνητικά – ανοικτό σε άλλους παραγωγούς ηλεκτρικής ενέργειας. Επίσης, σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις, η ΔΕΗ παύει να έχει την αποκλειστική διαχείριση του δικτύου μεταφοράς και διανομής ρεύματος. Ο έλεγχος περνάει σε μία υπηρεσία διαχείρισης του συστήματος, στην οποία μετέχουν το κράτος, η ΔΕΗ και οι μελλοντικοί ανταγωνιστές της. Το 1999 δημιουργήθηκε και η ανεξάρτητη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας. Οι αλλαγές στο θεσμικό επίπεδο είχαν περιορισμένο πρακτικό αντίκτυπο όμως. Στην ενέργεια, παραμένουν σημαντικά εμπόδια στην είσοδο ανταγωνιστών στον κλάδο. Ως εκ τούτου, η ΔΕΗ δεν αντιμετωπίζει ανταγωνισμό ακόμη και σήμερα (2004).

Η μεταρρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, το χρηματοπιστωτικό σύστημα κυριαρχούνταν από τις κρατικές τράπεζες και λειτουργούσε υπό ένα πυκνό πλέγμα ρυθμιστικών κανόνων και ελέγχων. Οι εμπορικές τράπεζες ήταν υποχρεωμένες να διαθέτουν καθορισμένα ποσοστά των καταθέσεων τους για τη χρηματοδότηση του Δημοσίου και τομέων προτεραιότητας, όπως η βιομηχανία και η βιοτεχνία. Περίπου τα τέταρτα των καταθέσεων τους ήταν δεσμευμένα γι' αυτούς τους σκοπούς. Τα επιτόκια τους καθορίζονταν διοικητικά και, ειδικά τα επιτόκια των δανείων προς το κράτος και τους προεπιλεγμένους τομείς, ήταν χαμηλά. Το καθεστώς αυτό έπαψε να αποδίδει μετά τη μεταπολίτευση. Ο ρόλος της κρατικής παρέμβασης στο πιστωτικό σύστημα «πολιτικοποιήθηκε» και μετατράπηκε σε μηχανισμό επιδότησης ζημιολόγων επιχειρήσεων και εξασφάλισης

φθινών δανείων για το Δημόσιο. Οι συνέπειες ήταν δυσμενείς. Η προνομιακή χρηματοδότηση του Δημοσίου ασκούσε αφόρητη πίεση στην πιστωτική πολιτική και απέκρυπτε το πραγματικό κόστος των δημοσίων ελλειμμάτων. Η επιβάρυνση των κρατικών τραπεζών με επιβαρυντική δάνεια και με χαμηλής απόδοσης δανεισμό προς το δημόσιο έθετε σε κίνδυνο τη σταθερότητα του πιστωτικού συστήματος. Παράλληλα, οι τράπεζες ωθούνταν στο να επιβαρύνουν το κόστος κεφαλαίου των τομέων που δεν είχαν προνομιακή πρόσβαση στον τραπεζικό δανεισμό, προκειμένου να αντισταθμίσουν τις απώλειες από τα δεσμευμένα κομμάτια του κεφαλαίου τους. Τέλος, οι περιορισμοί και οι λεπτομερείς έλεγχοι οδηγούσαν τον ίδιο το χρηματοπιστωτικό τομέα σε αναπτυξιακή ασφυξία. Μεταξύ 1987 και 1997 η κατάσταση αυτή άλλαξε άρδην. Οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις στο χρηματοπιστωτικό τομέα ήταν:

- Οι παρεμβάσεις του κράτους στον καθορισμό των επιτοκίων καταθέσεων και χορηγήσεων καταργήθηκαν. Τα επιτόκια καθορίζονται πλέον από τις συνθήκες προσφοράς και ζήτησης.
- Η υποχρέωση των τραπεζών να επενδύουν σε τίτλους του ελληνικού Δημοσίου καταργήθηκε σταδιακά. Το Δημόσιο όφειλε πλέον να δανείζεται από την ανοικτή αγορά.
- Οι εμπορικές τράπεζες απαλλάχθηκαν από την υποχρέωση να δεσμεύουν μέρος των καταθέσεων τους προς όφελος προεπιλεγμένων τομέων της οικονομίας.
- Οι περιορισμοί στη διασυνοριακή κίνηση κεφαλαίων και συναλλάγματος άρθηκαν.
- Η νομοθεσία για τις τράπεζες εκσυγχρονίστηκε. Σε μία απόπειρα τόνωσης του ανταγωνισμού, το νέο νομικό πλαίσιο κατέστησε τις

ΤΟ ΜΕΓΑΡΟ ΤΟΥ ΟΤΕ, στον Παράδεισο Αμαρουσίου. Από το 1996 ξεκίνησε η διαδικασία μετοχοποίησης του ΟΤΕ και το 2001 καταργήθηκε το μονοπώλιό του στις τηλεπικοινωνίες. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ ΑΞΙΩΝ ΑΘΗΝΩΝ.

Σύγχρονη φωτογραφία
από το εσωτερικό του
κτιρίου, στην οδό
Σοφοκλέους.
Φωτογραφικό αρχείο
ΔΟΛ.

διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε τραπεζικούς και μη τραπεζικούς πιστωτικούς οργανισμούς λιγότερο ευκρινείς. Επέτρεψε τη διεύθυνση των πρώτων στη σφαίρα δραστηριότητας των δεύτερων και τανάπαλιν και διευκόλυνε τη δημιουργία νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών (στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια, αμοιβαία κεφάλαια κ.λπ.) και από τους δύο τύπους οργανισμών.

- Το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία του χρηματιστηρίου και της αγοράς ομολόγων και άλλων τίτλων του Δημοσίου εκσυγχρονίστηκε.
- Το 1994, κάθε είδους νομισματική χρηματοδότηση του κράτους από την ΤτΕ απαγορεύθηκε.
- Το πλέγμα των μεταρρυθμίσεων ολοκληρώθηκε το 1997, με τη νομοθετική κατοχύρωση της ανεξαρτησίας της Τράπεζας της Ελλάδος από την κυβέρνηση.

Οι επιπτώσεις των παραπάνω μεταρρυθμίσεων ήταν καταλυτικές (Προβόπουλος, Καπόπουλος, 2001). Στο μακροοικονομικό επίπεδο, οι μεταρρυθμίσεις άλλαξαν ριζικά τα μέσα και τις μεθόδους άσκησης της νομισματικής πολιτικής. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας και, ειδικά το μη τραπεζικό παρακλάδι του, άρχισε να αναπτύσσεται με ταχύτατους ρυθμούς. Στον τραπεζικό κλάδο, η κερδοφορία αυξήθηκε κατ'ακόρυφα, παρά την όξυνση του ανταγωνισμού. Η μεταρρύθμιση επέτρεψε στις ιδιωτικές τράπεζες να υιοθετήσουν πιο επιθετική πολιτική και να αυξήσουν τα μερίδιά τους στην αγορά εις βάρος των κρατικών τραπεζών. Παράλληλα, οι αλλαγές επέτρεψαν στις κρατικές τράπεζες να εκλογικεύσουν τα χαρτοφυλάκιά τους (απαλλασσόμενες από το βάρος τοποθετήσεων χαμηλής απόδοσης) ενώ η πίεση του ανταγωνισμού τις ώθησε να εκσυγχρονίσουν τα συ-

στήματά τους. Αυτά είχαν ευνοϊκές επιπτώσεις στην κερδοφορία και των κρατικών τραπεζών.

Οι χρήστες των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών ωφελήθηκαν πολλαπλά από τις μεταρρυθμίσεις. Υπήρξε σημαντική διεύρυνση του εύρους των παρεχομένων υπηρεσιών στους καταναλωτές. Υπηρεσίες, όπως η στεγαστική και καταναλωτική πίστη, που, στο παρελθόν, ήταν από αναιμικές ως ανύπαρκτες, σημείωσαν εκρηκτική ανάπτυξη. Νέα προϊόντα (αμοιβαία κεφάλαια, *repors*, διαχείριση ρευστών διαθεσίμων) άρχισαν να προσφέρονται από τράπεζες και μη τραπεζικούς οργανισμούς και επέτρεψαν την αναδιάρθρωση των χαρτοφυλακίων των επενδυτών. Πιστωτικές κάρτες και αυτόματες ταμειακές μηχανές διευκόλυναν τη ζωή των καταναλωτών. Οι επιχειρήσεις απέκτησαν περισσότερο διαφανή πρόσβαση στο πιστωτικό σύστημα και ευνοήθηκαν από ευρύτερο φάσμα υπηρεσιών.

Τέλος, οι μεταρρυθμίσεις άνοιξαν το δρόμο στην ανάπτυξη του χρηματιστηρίου. Για ένα διάστημα, το χρηματιστήριο επέτρεψε στις επιχειρήσεις να αντλούν εταιρικά κεφάλαια με εξαιρετικά ευνοϊκούς όρους, πράγμα που συνέβαλε στη μείωση της υπέρμετρης δανειακής τους επιβάρυνσης. Η υπερβολική όμως ευφορία από πλευράς επενδυτικού κοινού, σε συνδυασμό με τις υπερβολές πολλών εταιρειών ως προς την αποτίμηση των μετοχών τους, οδήγησαν το δείκτη του ΧΑΑ σε μη διατηρήσιμα ύψη. Η κατάρρευση που επήλθε ήταν μεγάλη και (βοηθούσης και της πτώσης των χρηματιστηρίων διεθνώς) παρατεταμένη. Σήμερα, η χρόνια αποτελμάτωση του χρηματιστηρίου έχει υποσκάψει την ικανότητά του να λειτουργεί ως πηγή άντλησης κεφαλαίων. Η εξέλιξη αυτή όμως, όσο καταστροφική και αν ήταν, δεν αναιρεί την σημασία που είχαν οι μεταρρυθμίσεις για το σύνολο του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Μετανάστευση

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90, η αγορά εργασίας και ολόκληρη η ελληνική κοινωνία βρέθηκε μπροστά σε ένα νέο φαινόμενο: η Ελλάδα από χώρα εξαγωγής μεταναστών έγινε χώρα υποδοχής μεταναστών. Σύμφωνα με την απογραφή του πληθυσμού του 2001, ο αριθμός των αλλοδαπών που βρισκόταν στην Ελλάδα πλησίαζε τις 800 χιλιάδες. Από αυτούς οι 630 χιλιάδες περίπου είχαν μεταναστεύσει προς την Ελλάδα στη διάρκεια της δεκαετίας 1990-2000 (ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001). Ένα μέρος των μεταναστών απέκτησε, στην πορεία, νόμιμη άδεια παραμονής και εργασίας και πολλοί έχουν ήδη ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία. Οι υπόλοιποι εργάζονται στη χώρα ως παράνομοι μετανάστες. Ο κύριος όγκος των με-

ταναστών είναι ανειδίκευτοι εργάτες και απασχολούνται στην γεωργική παραγωγή, στην οικοδομή και στις μικρές βιοτεχνικές ή τουριστικές επιχειρήσεις.

Το επίπεδο των αμοιβών των μεταναστών είναι, γενικά, αισθητά χαμηλότερο από αυτό των Ελλήνων εργαζομένων στα αντίστοιχα επαγγέλματα. Και όμως, σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, ο εκτοπισμός Ελλήνων εργατών από μετανάστες είναι περιορισμένος. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι οι ξένοι εργάτες τείνουν να αποδέχονται εργασίες που απορρίπτουν οι Έλληνες ή να απασχολούνται σε δραστηριότητες που θα ήταν ασύμφορες με το ύψος των ελληνικών αμοιβών. Άρα, ένα υψηλό ποσοστό μεταναστών καταλαμβάνει θέσεις εργασίας που δεν θα υπήρχαν αλλιώς. Κατά συνέπεια, οι επιπτώσεις της μετανάστευσης πάνω στην ανεργία είναι μάλλον μικρές.

Η πίεση του μεταναστευτικού ρεύματος στην αγορά εργασίας εκδηλώνεται στους ρυθμούς αύξησης των αμοιβών της εργασίας. Δεδομένης της έλλειψης στοιχείων, είναι δύσκολο να καταδειχθεί το μέγεθος της επίδρασης αυτής αλλά συχνά υποστηρίζεται ότι η συγκράτηση των αυξήσεων των ονομαστικών αποδοχών της δεκαετίας του '90 δεν είναι άσχετη με το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα αυτής της περιόδου. Συνάγεται λοιπόν ότι η παρουσία των μεταναστών συνέβαλε στη μείωση του πληθωρισμού και – κατ' επέκταση – στην ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ (Λαμπριανίδης, Λυμπεράκη, 2001).

Επιμύθιο

Βλέποντας τα πράγματα εκ των υστέρων, μπορεί να ειπωθεί ότι η πτώση της δικτατορίας δεν ήταν απλώς μια αλλαγή πολιτικού καθεστώτος. Με την πτώση της αχρηστεύθηκαν ένα οικονομικό καθεστώς που όφειλε πολλά στον κρατικό παρεμβατισμό και τον προστατευτισμό και ένα σύστημα κινήτρων και κυρώσεων που βασιζόταν στο διοικητικό έλεγχο. Υπό συνθήκες φιλελεύθερης δημοκρατίας, φορτισμένου κομματικού ανταγωνισμού και απρόσκοπτης αντιπαράθεσης οργανωμένων κοινωνικών ομάδων, η προδικτατορική αρχιτεκτονική του οικονομικού συστήματος έμελλε να αποδειχθεί ασυμβίβαστη με τη συνέχιση της αναπτυξιακής πορείας της χώρας. Τούτο δεν ήταν σαφές στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο και, έτσι, οι μεταρρυθμίσεις στους οικονομικούς θεσμούς δεν ήταν βαθιές. Για μεγάλο διάστημα μετά τη μεταπολίτευση, το οικονομικό σύστημα εξακολουθούσε να είναι διοικητικά ελεγχόμενο και οι δυνατότητες παρέμβασης του κράτους σε στρατηγικής σημασίας μεταβλητές (όπως η διαμόρφωση των μισθών ή η κατανομή

των πιστώσεων) παρέμεναν βασικά αλώβητες. Εκείνα που άλλαξαν ήταν το περιεχόμενο και η φιλοσοφία της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και ο λόγος που άλλαξαν ήταν η μεταβολή στο συσχετισμό ισχύος. Η μεταβολή αυτή μετέτρεψε τις δυνατότητες παρέμβασης του κράτους από όργανο καθοδήγησης (ή και ποδηγέτησης) σε όργανο κατευνασμού απαιτήσεων ασυμβίβαστων με τη διατήρηση της ισορροπίας της οικονομίας. Αυτό ήταν μοιραίο να οδηγήσει σε αδιέξοδα. Η λύση στα αδιέξοδα αναζητήθηκε στην έντονα επεκτατική εισοδηματική, δημοσιονομική, συναλλαγματική και νομισματική πολιτική και την εντατικοποίηση της κρατικής παρέμβασης. Το αποτέλεσμα ήταν η καθήλωση των ρυθμών ανάπτυξης, ο υψηλός πληθωρισμός και η υπονόμευση του μηχανισμού κινήτρων και κυρώσεων της ελληνικής κοινωνίας.

Ένα υψηλό ποσοστό μεταναστών καταλαμβάνει θέσεις εργασίας που δεν θα υπήρχαν αλλιώς

Το 1990, τα πράγματα έφθασαν σε πλήρες τέλμα. Τούτο πυροδότησε μια στροφή στην κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Η στροφή υπαγορεύθηκε σχεδόν αποκλειστικά από πραγματιστικούς παρά ιδεολογικούς υπολογισμούς: ήταν πλέον σαφές στους περισσότερους ότι η συνέχιση της ίδιας πολιτικής θα οδηγούσε σε πολύ δυσάρεστες εξελίξεις. Τούτο όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι επρόκειτο για ριζική αλλαγή. Το ζητούμενο ήταν πλέον η αποκατάσταση της μακροοικονομικής σταθερότητας, η απαγκίστρωση του κράτους από μια σειρά δραστηριοτήτων και η αντικατάσταση των θεσμών του διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος. Το κράτος θα επικεντρωνόταν σε αρμοδιότητες όπου ο ρόλος του είναι αναντικατάστατος, όπως η δημιουργία ενός στοχοθετημένου δικτύου κοινωνικής

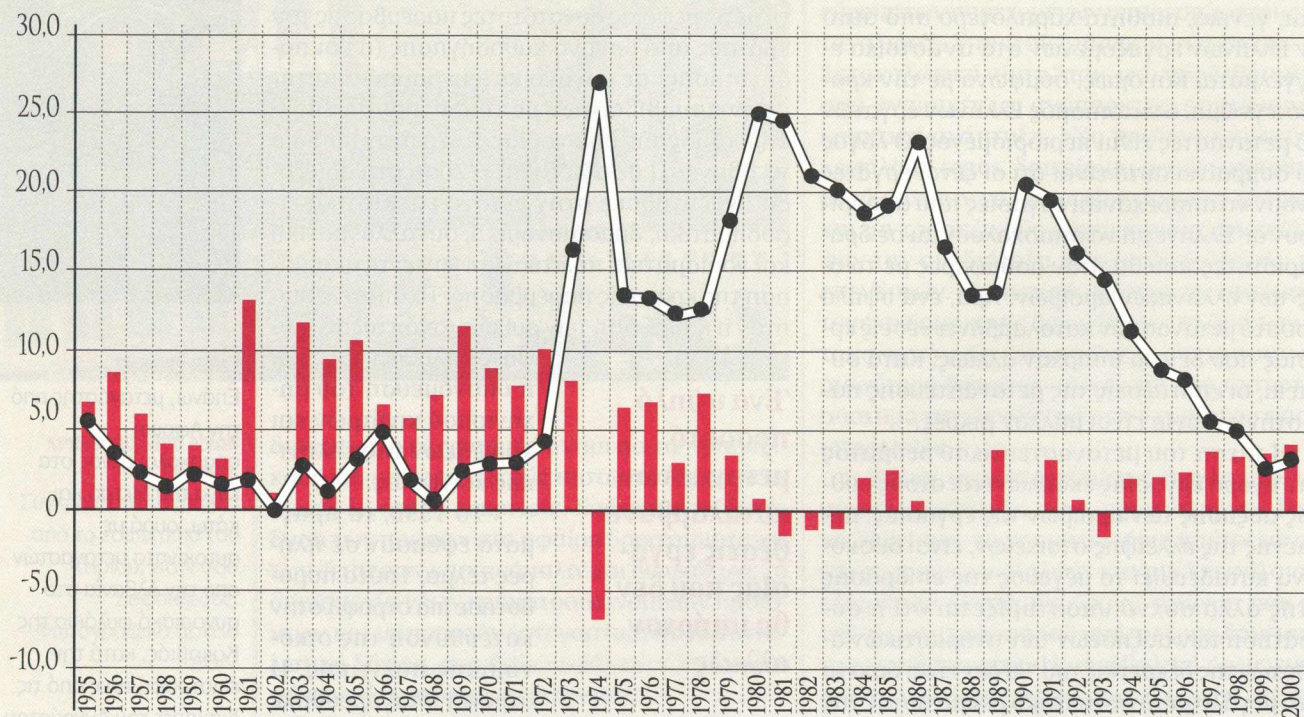

ΞΕΝΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ.

Επάνω, μετανάστης από την Αφρική απασχολούμενος στα έργα του Μετρό και κάτω, ουρά με αυτοκίνητα μεταναστών από την Αλβανία στο συνοριακό φυλάκιο της Κακαβιάς, κατά την επιστροφή τους από τις διακοπές του Αυγούστου. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές ΑΕΠ και πληθωρισμού (1780 - 1820)

προστασίας και η παροχή δωρεάν υπηρεσιών παιδείας και υγείας. Τα παραπάνω συνεπάγονταν πλήρη αναμόρφωση της αρχιτεκτονικής του ελληνικού οικονομικού συστήματος.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90 λήφθηκαν σημαντικά μέτρα ανοίγματος ορισμένων τομέων της οικονομίας στον ανταγωνισμό και απαγκίστρωσης του κράτους από το ρόλο του διαχειριστή επιχειρήσεων. Σε άλλες περιπτώσεις η διαδικασία του ανοίγματος ήταν αργή και χαρακτηριζόταν από αναβλητικότητα και αμφιταλάντευση. Τα προστατευτικά «ένστικτα» της ελληνικής κοινωνίας είναι ισχυρά. Στο θέμα της αποκατάστασης της μακροοικονομικής σταθερότητας όμως, η επιτυχία ήταν αναμφίβολη. Το εγχείρημα προωθήθηκε με όχημα τους όρους του Μάαστριχτ. Το Μάαστριχτ ήταν ένας ιδανικός μηχανισμός αυτοδέσμευσης: επέβαλλε την τήρηση κανόνων, καθιστούσε επιτακτική την επίτευξη στόχων και εξασφάλιζε ευρύτατη συναίνεση. Τελικά, οι όροι του Μάαστριχτ εκπληρώθηκαν και η Ελλάδα μπήκε στην ευρωζώνη. Το μεγάλο επίτευγμα της δεκαετίας του '90 δεν ήταν απλώς το ότι αντέστρεψε την κατάσταση που παρέλαβε. Ήταν το ότι κατέστησε την επιστροφή στις μεθόδους της δεκαετίας του '80 πρακτικώς αδύνατη.

Η συμμετοχή στην ευρωζώνη είναι το πιο

δραστικό εγχείρημα αυτοδέσμευσης που έχει αναλάβει ποτέ η Ελλάδα. Στο μακροοικονομικό επίπεδο, το νέο καθεστώς είναι πλήρως διαμορφωμένο. Συνεπάγεται την εγκατάλειψη της δυνατότητας υποτίμησης του νομίσματος της χώρας, την εκχώρηση του ελέγχου της νομισματικής πολιτικής στην

Η συμμετοχή στην ευρωζώνη είναι το πιο δραστικό μέτρο αυτοδέσμευσης που έχει αναλάβει η Ελλάδα

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την αποδοχή των περιορισμών στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής που προβλέπει το Σύμφωνο Σταθερότητας. Στο θεσμικό και διαρθρωτικό επίπεδο, το νέο καθεστώς σημαίνει την ολοκλήρωση της διαδικασίας αντικατάστασης του παλιού διοικητικά ελεγχόμενου συστήματος. Στο νέο περιβάλλον, η ρύθμιση των αποφάσεων των παικτών του οικονομικού παιχνιδιού θα επαφίεται κύρια στους μηχανισμούς της αγοράς και το θέμα - κλειδί θα είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και όχι η αύξηση της προστασίας.

Το νέο μακροοικονομικό περιβάλλον εξασφαλίζει ότι η απόκλιση του ελληνικού πλη-

θωρισμού από αυτόν της Ε.Ε. δεν θα είναι μεγάλη. Διασφαλίζει τη συναλλαγματική σταθερότητα και μειώνει το κόστος των χρηματικών συναλλαγών. Επιβάλλει πειθαρχία τόσο στην άσκηση της μακροοικονομικής πολιτικής όσο και στις πράξεις και τις προσδοκίες των συμμετεχόντων στην οικονομική ζωή και περιορίζει τις αβεβαιότητες που σχετίζονται με τη μακροοικονομική αστάθεια.

Από την άλλη πλευρά, η απώλεια της δυνατότητας υποτίμησης του νομίσματος και ελέγχου της νομισματικής πολιτικής περιορίζει την ευχέρεια ελιγμών των εθνικών αρχών. Ελλείψει του νομισματικού εργαλείου, το βάρος για την αντιμετώπιση βραχυχρόνιων διαταραχών, είτε πληθωριστικού είτε υφεσιακού χαρακτήρα, που αφορούν ειδικά την Ελλάδα πέφτει στη δημοσιονομική πολιτική, στη διαδικασία διαμόρφωσης των μισθών και των τιμών και στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Για μια μικρή ανοικτή οικονομία όμως, που λειτουργεί υπό συνθήκες πλήρους ελευθερίας στην κίνηση των κεφαλαίων, αυτή η ευχέρεια ελιγμών είναι, συνήθως, πλασματική. Εάν η Ελλάδα αποφάσιζε να μην εγκαταλείψει τη δραχμή θα ήταν υποχρεωμένη να πληρώσει βαρύ τίμημα σε όρους υψηλών επιτοκίων, προκειμένου να εξασφαλίσει τη σταθερότητα του νομίσματός της. Τα αποτελέσματα δε, δεν θα ήταν εξασφαλισμένα. Εάν, πάλι, αποφάσιζε να εγκαταλείψει την προσπάθεια σταθεροποίησης της δραχμής, θα διαπίστωνε ότι η συναλλαγματική αστάθεια θα ήταν αφόρητη. Κυρίως όμως, η διατήρηση της ευχέρειας ελιγμών σημαίνει ότι θα υπήρχε πάντα ο πειρασμός να χρησιμοποιηθεί (με μεγάλο μακροπρόθεσμο κόστος) η ευχέρεια αυτή για λόγους βραχυχρόνιων πολιτικών σκοπιμοτήτων.

Το τελευταίο σημείο πρέπει να προσεχθεί. Ένα από τα μαθήματα της μεταπολεμικής οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας είναι ότι, σε βάθος χρόνου, δεν υπήρχε δίλημμα ανάμεσα στην ανάπτυξη και τη μακροοικονομική σταθερότητα: η πρώτη προϋπέθετε τη δεύτερη. Μεσομακροχρόνια, δεν φάνηκε ότι ήταν δυνατό να «εξαγορασθούν» ταχύτεροι ρυθμοί ανάπτυξης με τίμημα λίγο υψηλότερο πληθωρισμό. Αντίθετα, οι φάσεις της ταχείας ανάπτυξης συνδέονταν με χαμηλό ή αποκλιμακούμενο πληθωρισμό και μικρά ή αποκλιμακούμενα δημόσια ελλείμματα ενώ οι φάσεις των μέτριων αναπτυξιακών επιδόσεων συνδέονταν με υψηλό πληθωρισμό και μεγάλα ελλείμματα. Ακόμη και στη βραχεία διάρκεια, το δίλημμα ανάπτυξη ή σταθερότητα δεν ήταν, συνήθως, οξύ. Οι κατά καιρούς έντονα επεκτατικές εξάρσεις της οικονομικής πολιτικής των τελευταίων 50 χρόνων είχαν (τουλάχιστο με τον τρόπο με

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Η πορεία προς την ΟΝΕ

ΤΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η Συνθήκη που εγκαινίασε την πορεία προς το κοινό νόμισμα υιοθετήθηκε από τη Διακυβερνητική Διάσκεψη του Μάαστριχτ το Δεκέμβριο του 1991 και κυρώθηκε από την Ελληνική Βουλή τον Ιούλιο του 1992. Τα κριτήρια που έπρεπε να ικανοποιεί η Ελλάδα εάν επιθυμούσε να συμμετάσχει στην τελική φάση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), ήταν: α) Ο πληθωρισμός της δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει περισσότερο από 1,5 ποσοστιαίες μονάδες το μέσο όρο του πληθωρισμού των τριών χωρών της Ε.Ε. με το χαμηλότερο πληθωρισμό. Πρακτικά, αυτό σήμαινε ότι η Ελλάδα όφειλε να μειώσει τον πληθωρισμό της, από το 20,4% που βρισκόταν το 1990, στο 2 - 2,5% μέχρι τις αρχές του 2000. β) Το δημόσιο έλλειμμα θα έπρεπε, μέσα στην ίδια προθεσμία, να βρίσκεται κάτω από το 3% του ΑΕΠ. Στα 1990, το ύψος των δανειακών

αναγκών του ελληνικού δημοσίου ανερχόταν στο 15,9% του ΑΕΠ. γ) Το δημόσιο χρέος της υποψήφιας χώρας είτε δεν θα έπρεπε να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ είτε να δείχνει σαφή τάση μείωσης. Με δεδομένο ότι το δημόσιο χρέος της Ελλάδας ήταν αδύνατο να μειωθεί κάτω από το 60%, η υποχρέωση της χώρας ήταν να το έχει αποκλιμακώσει μέχρι το 2000. δ) Τα μακροπρόθεσμα επιτόκια της δεν θα έπρεπε να είναι περισσότερο από 2 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα από το μέσο επιτόκιο των τριών χωρών της Ε.Ε. με το χαμηλότερο πληθωρισμό. ε) Η δραχμή θα έπρεπε να είχε συμμετάσχει για δύο χρόνια - πριν το οριστικό της «κλείδωμα» με το ευρώ - στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος χωρίς να έχει παραστεί ανάγκη υποτίμησής της.

τον οποίο επιχειρήθηκαν) σχετικά μικρές και πρόσκαιρες επιδράσεις πάνω στο ΑΕΠ και την ανεργία. Είχαν όμως σημαντικές και διαιωνιζόμενες επιπτώσεις στον πληθωρισμό και το ισοζύγιο πληρωμών. Εν όψει του μαθήματος αυτού, είναι προτιμότερο ο Οδυσσεάς να είναι δεμένος στο κατάρτι, όταν περνάει μπροστά από τις σειρήνες.

ΧΡΥΣΑΦΗΣ ΙΩΡΔΑΝΟΓΛΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Αλογοσκούφης, «Οι Δύο Όψεις του Ιανού: Θεσμοί, Οικονομική Ανάπτυξη και Ισοζύγιο Πληρωμών στην Ελλάδα», ΙΜΟΠ, *Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής*, τεύχ. 1, 1996, σσ. 25-63.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΕΥΡΩ

μπροστά από το κτίριο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στη Φρανκφούρτη, κατά τη διάρκεια των εορτασμών την Πρωτοχρονιά του 2002, οπότε κυκλοφόρησε το ευρώ. Φωτογραφικό αρχείο ΔΟΛ.

Γ. Αλογοσκούφης, Σοφία Λαζαρέτου, Η Δραχμή, ΙΜΟΠ, Αθήνα, εκδόσεις Αθηναϊκή Οικονομική, 1997.

G. S. Alogoskoufis, «On the Determinants of Consumer Price Inflation in Greece», *Greek Economic Review*, τόμ. 8, 1986, σσ. 245-266.

Η. Βορίδης, Ε. Αγγελοπούλου, Ι. Σκοτίδα, Η Νομισματική Πολιτική μέσα από τα Κείμενα της Τράπεζας της Ελλάδας, 1990-2000, Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, τεύχ. 20, Ιαν. 2003, σσ. 7-95.

B. Bosworth, T. Kollintzas, «Economic Growth in Greece: Past Performance and Future Prospects», στο R. C. Bryant, N. C. Garganas, G. S. Tavlás (επιμ.), *Greece's Economic Performance and Prospects*, Athens, Bank of Greece and The Brookings Institution, 2001.

Κ. Γ. Δρακάτος, *Ο Μεγάλος Κύκλος της Ελληνικής Οικονομίας, 1945-95*, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1997.

European Commission (2001), *European Economy*, No. 72.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίδα*, διάφορα έτη.

N. C. Garganas and G. S. Tavlás, «Monetary Regimes and Inflation Performance: The Case of Greece», στο Bryant R. C., Garganas N. C., Tavlás G. S. (eds), *Greece's Economic Performance and Prospects*, Athens, Bank of Greece and The Brookings Institution, 2001.

S. G. Hall and N. G. Zonzilos, «The Determination of Wage and Price Inflation in Greece: An Application of Modern Cointegration Techniques», στο R. C. Bryant, N. C. Garganas, G. S. Tavlás (eds), *Greece's Economic Performance and Prospects*, Athens, Bank of Greece and The Brookings Institution, 2001.

Χ. Ι. Ιορδάνογλου, Χ. Φ. Μπέλλας, *Η Πορεία του Ελληνικού Εταιρικού Κεφαλαίου. 1963-2000*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2003.

Χ. Ι. Ιορδάνογλου, «Η οικονομία 1949-73», στο παρόν έργο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 9, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Χ. Ιωάννου, *Μισθωτή Απασχόληση και Συνδικαλισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ιδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1989.

Π. Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά: οικονομία και οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα 1944 - 2000*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2001.

Ι. Καλογήρου, «Προβληματικές δομές στην Ελληνική βιομηχανία», στο Γιαννίτσας Α. (επιμ.), *Βιομηχανική και Τεχνολογική Πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1993.

Λ. Λαμπριανίδης, Α. Λυμπεράκη, *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 2001.

Σ. Ε. Γ. Λώλος, «Ευρωπαϊκοί Διαρθρωτικοί Πόροι: ο Ρόλος τους στην Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, τεύχ. 17, 2001.

Α. Μανασσάκη, «Οι Εισροές Κοινοτικών Πόρων στην Ελλάδα: Ιστορική Αναδρομή και Προοπτικές», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, τεύχ. 12, 1998.

Δ. Κ. Μαρούλης, *Το Ελληνικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Επιπτώσεις από την Ένταξη και την Ενοποίηση της Εσωτερικής Αγοράς της ΕΟΚ*, Αθήνα, ΚΕΠΕ, 1991.

Θ. Μπτράκος, Π. Τσακλόγλου, «Μεταβολές στη Συνολική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα μετά την Μεταπολίτευση», *Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής*, No. 5, σσ. 1-52, 2000.

Α. Μπτσός, *Η Ελληνική Βιομηχανία στην Διεθνή Αγορά*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1989.

OECD, *Economic Surveys, Greece*, διάφορα έτη.

OECD (2001), *Regulatory Reform in Greece*, Paris.

Σ. Ν. Πανταζίδης, *Μακροοικονομικές Εξελίξεις και Οικονομική Πολιτική στην Ελλάδα. Από την μεταπολίτευση μέχρι την ένταξη στην ΟΝΕ (1975-2000)*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική, 2002.

Ι. Μ. Παπαδάκης, «Ζημιογόνες Βιομηχανίες. Η Ανενεργότητα στις Πηγές των Κεφαλαίων τους», *ΙΟΒΕ, Επίκαιρα Θέματα*, 4, 1986.

Γ. Προβόπουλος, Π. Καπόπουλος, *Η Δυναμική του Χρηματοοικονομικού Συστήματος*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική, 2001.

Κ. Σημίτης, «Μιά πρώτη εκτίμηση», στο Ν. Γκαργκάνα, Τ. Θωμόπουλου, Κ. Σημίτη, Γ. Σπράου (επιμ.), *Η πολιτική της οικονομικής σταθεροποίησης*, Αθήνα, εκδόσεις Γνώση, 1989.

Ι. Σπράος, «Μέσα και στόχοι μακροοικονομικής πολιτικής» στο Ν. Γκαργκάνα, Τ. Θωμόπουλου, Κ. Σημίτη, Γ. Σπράου (επιμ.), *Η πολιτική της οικονομικής σταθεροποίησης*, Αθήνα, εκδόσεις Γνώση, 1989.

Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση του Διοικητή, διάφορα έτη.

N. T. Tsaveas, «Greece's Balance of Payments and Competitiveness», στο R. C. Bryant, N. C. Garganas, G. S. Tavlás (eds), *Greece's Economic Performance and Prospects*, Athens, Bank of Greece and The Brookings Institution, 2001.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Βασικά Εθνικολογιστικά Μεγέθη της Ελληνικής Οικονομίας, 1960-99, με βάση το σύστημα ΕΣΟΛ-95, Αθήνα, ΥΠΕΘΟ, 2001.